

CSÁNYI VILMOS

Tanulás, iskola

Humánetológiai áttekintés

A tanulás minden gerinces állat számára fontos eszköz a létfenntartásra, különösen a csoportban élők számára. A környezet állandó jellegzetességeire adandó viselkedési választakat legtöbbször gének szabályozzák. A változó, de az egyedek élettartama alatt többször ismétlődő eseményekre adható reakciót a tanulás segíti. A biológia komplikálódik azzal, hogy az állatokban a tanulás tárgya is lehet genetikailag rögzített. Korábbi paradicsomhal-vizsgálataink szerint ezek az állatok, ha környezetükben két szemhez hasonló folttal rendelkező tárggyal találkoznak, ami lehet egy ártalmatlan élő hal, de lehet egy lámpákkal „szemesített” szivacsdarab is, akkor erősen figyelik, ha kellemetlen dolog nem történik, a továbbiakban figyelmen kívül hagyják, ha viszont valami kellemetlenség éri őket nézelődés közben, kerülnek a „szemes” tárgyat. Az embernél is valószínűleg gyorsabb, könnyebb a tanulás, ha valamilyen szociális aktus közben történik, mintha, mondjuk, a telefonkönyv néhány oldalát kéne megtanulni. Ilyen például a gyerekek nyelvtanulása. Kettő-négy éves korban a gyerekek megtanulják anyanyelvüket, sok ezer ezen a nyelven használt szót és azok alkalmazását. Gyakorlatilag egyszer kell egy-egy szót hallaniuk, és életük során többé nem felejtik el. Ez különös embertulajdonság.

Állatnál és embernél egyaránt fontos, hogy szociális közegben kitől tanulnak. Csoportban élő emlősök rangsort képeznek a csoporton belül, ez biztosítja a javaknak túlélés szempontjából történő optimális elosztását. A rendelkezésre álló erőforrásokból először a rangsor elején állók részesednek, a rangsor alján lévők utójára kapnak, ha még van mit elosztani. Az evolúció elmélete alapján bizonyítható, hogy ha egyenlően osztanák el az erőforrásokat, mindenki keveset kapna, az sok esetben az egész csoport pusztulásához vezetne. A rangsor alapú osztzkodás éppen a legjobb állapotban lévőket juttatja újabb erőforrásokhoz, ez elősegíti a csoport fennmaradását rossz körülmények között is.

A rangsor nemcsak az erőforrás elosztása szempontjából fontos, hanem a tanulás miatt is. Csoportban élő állatok, legközelebbi rokonaink, a majmok például, mindig csak a domináns, tehát a rangsorban felettük álló csoporttagtól lesnek el valami tudnivalót, sohasem a rangsor alacsonyabb fokán állóktól. Ennek is nagy a jelentősége a csoport megmaradása szempontjából. Azoktól az egyedektől tanulnak, akik valamiképpen már bizonyították, hogy képesek jól kezelni környezetüket, hiszen éppen ez juttatta őket a rangsor magasabb helyeire, tehát érdemes viselkedésüket mintának venni.

A domináns személytől való tanulás készsége az embernél is fontos, habár nem biztos, hogy a domináns személy mindig okosabbakat mond, mert az emberi társadalom roppant bonyolult, nem az intelligencia az egyetlen szempont a dominancia kialakulásánál.

Nézzük az iskola példáját! A nagyon régi alapiskola-rendszerben a tanító kulturális fölénynyel, vagy ha ez mérsékelt volt, fizikai fenytéssel biztosította dominanciáját. A tanulóknak fegyelmezetten kellett viselkedni, és adva volt a tanulás biológiai támasza, az erőszakon alapuló dominancia. A mai iskolákban az erőszak nem alkalmazható, és a kulturális dominancia kialakulásának feltételei sem adóttak. Alacsony fizetésű, társadalmilag alábecsült tanítók, tanárok ritkán válnak domináns személlyé, ez roppant megnehezíti a tanulási folyamatot. A tanulók gyorsan alakítanak ki hevenyészett közösségeket, ezekben a rangsor ritkán rendeződik a magasabb tudás mentén. Tanulás természetesen történik, de az iskolának kevés befolyása van a tanulás tartalmára.

A modern iskolát úgy kellene kialakítani, hogy legyenek benne domináns tanárok, és a kulturális dominanciára való képesség legyen a tanári alkalmasság alapkövetelménye. Ehhez nemcsak pénz, de társadalmi megbecsülés és rengeteg szervezőmunka is szükséges.

Az iskola mellett fontos a mód, ahogyan a társadalom egésze tanul. Ennek mechanizmusa emberspecikus. Archaikus társadalmakban az ismeretek hiedelmek formájában keletkeztek és konzerválódtak. Ha a közösség valamelyik tagja új ismerethez jutott – látott, hallott, ízlett, tapasztalt valamit, ami fontos az élethez –, ezt az egyéni észleletet elmesélte társainak, azok meghallgatták, megforgatták, elfogadták vagy kiigazították, és amikor az ismeret az egész közösség elméjében egységes formában megjelent, hiedelem keletkezett. A hiedelmekben tárolódott az archaikus közösség minden ismerete. Tudomány még nem létezett, könyvek, kísérletek nem voltak, minden hiedelem bizonytalan. Előfordultak olyanok, amelyekben a közösség megbízhatott, mert sokan tapasztalták ugyanazt, és ez a tapasztalat vált hiedelemmé, de sokszor a hiedelem csak egy jó képzelőerővel rendelkező tag ötlete volt, ami tetszett a többieknek, elhitték, hiedelemmé változtatták. Ez a rendszer sok tízezer évig jól működött, mert a hasznosak változatlanul megmaradtak, az esetleg alkalmatlanok vagy éppen károsak kiszekelődtek az egymásra következő generációk során.

Tévedés lenne azt hinni, hogy mai életünk nem a hiedelmeken alapszik. A tudományok gyakorlati célokat szolgálnak, saját hiedelmeiket szeretnék megfigyelésekkel, kísérletekkel igazolni, és ha ezek a hiedelmek a társadalom számára hasznos tárgyakhoz, eljárásokhoz vezetnek, elfogadjuk őket. Van elektromos áram, autó, komputer, repülőgép és az ezek létrehozásához szükséges hiedelmek, tudományos teóriák. Különböző okok miatt, amit itt nem tárgyalhatok, hihetetlen gyorsan megnőtt az emberi populáció az ipari forradalom után. Ma több mint nyolcmilliárd ember él a bolygón. A hiedelmek bevált rendszere felbomlott. Az emberi viselkedés biológiai optimuma száz-százötven fős közösségekben van. Az irdatlan nagy tömegnek alig vannak közös hiedelmei, ezek is főleg a technológiákra korlátozódnak. Szociális viszonyaink, értékeink, a világról való elképzeléseink nem képeznek nyolcmilliárd ember számára közösen elfogadható együttest. A legkülönbözőbb pseudoközösségek, klubok, pártok, államok, vallások, szövetségek jelentek meg, amelyek egy-egy kiválasztott közös érdek alapján szeretnének hiedelemközösséget alkotni. Megjelent a mobiltelefon, a komputer és az internet, elképesztő mennyiségű hiedelembe csomagolt információ zúdul ránk, és nincsenek eszközeink a fals hiedelmek eltávolítására. Anélkül, hogy az egész emberiség sorsának kérdését idehoznánk, pedig jogos lenne, csupán azt a kérdést vetjük fel, hogy mi a feladata ebben a helyzetben az iskolának.

A száz évvel ezelőtti iskola tanulói a domináns tanároktól megtanulhatták egy nagyobb, sokmillió közösség kultúrájának alapjait. Lehetőséget kaptak a kommunikációra, személyes és közös problémáik megértésére és az arról való eszmecsereére. Az iskola valami olyan tudást, hiedelemkészletet adott a hallgatóknak, ami megnövelte lehetőségeiket azokkal a csoportokkal szemben, amelyek a hagyományos iskolai képzésben nem részesültek. Az utóbbi évtizedek „hiedelemrobbanása”, az elképesztő információtömeg megjelenése és a közösségek lebomlása, a domináns tanárok szinte teljes eltűnése megváltoztatta a helyzetet. Egy iskola nem ad annyi alkalmas hiedelmet, ami lehetővé teszi a legnagyobb közösséggel való kommunikációt, sőt, még arra is alkalmatlan, hogy a kisebb közösségek, vállalatok, üzemek, intézmények sajátos kommunikációjához csatlakozhasson az iskolát végzett gyerek. Iskolába jár, ott valahogy elvan, de a számára valóban szükséges hiedelmeket neki magának kell a kinti világból megszerezni. Mit kell tudnod, ha adminisztrátornak mész?, mire van szükséged, ha mérnök leszel?, hol kapod meg az informatikusok hiedelmeit?, sorolhatnám végtelenül. A válasz egyszerű. Nem az iskolában. Akkor mire való az iskola?

Ruhatár, ahova beadjuk a még éretlen gyerekeinket, mert kárt okoznának maguknak és másoknak, ha kiengednénk őket a szabadba. Ezt kéne az iskolareform-készítőknek felfogni. Persze van erre pozitív lehetőség is, az első tizennyolc évig a gyerekeknek tartós, élvezetes kö-

zösségekben kellene élni, ahol sok mindent megtanulhatnának kedvük szerint, legfőképpen azt, hogy iskolai közösségükre egész életük folyamán számíthatnak majd, és ami a kinti világban szükséges speciális ismeret, azt megszerezhetnék az iskola után, jól szervezett szakmai oktatás során néhány hónap alatt.

Ehhez nem csak iskolai szemléletváltás szükséges. Fel kéne ismerni, hogy a legtöbb család már nem tölti be azt a nevelési, oktatási funkciót, amire hagyományosan képes volt. Ezeket a funkciókat mostanában az iskolákra testálják anélkül, hogy az iskola funkcióját erre alkalmassá tették volna. Például hogy a nyolc évig tartó alsófokú oktatásban legalább annyi domináns férfi tanár legyen, mint nő, mert mindkét nemtől minták jönnek, amelyeket el kellene sajátítani a társadalomban történő eredményes élethez. A mai eltorzított tanárállományban a férfiak vannak különösen alulreprezentálva, ez nagyon káros, de ugyanilyen káros lenne a fordított helyzet is. Az iskolának igazi közösséggé kellene alakulnia, befogadható névvel, zászlóval, rítusokkal, sok játékkal, örömmel és a társadalommal történő ismerkedéssel. Sokkal fontosabb, hogy hogyan kell az adóbevallást kitölteni, mint az, hogy milyen vegyületek vannak a citromsavciklusban, hogy saját területemről is beszéljek. Nem kell kötelező ismeret, nem kell osztályzat, nem kell vizsga. Egy közösség belső viszonyai készítetik tagjait azon hiedelmek elsajátítására, amelyeket a közösség fontosnak tart. Lehet fenyegetéssel, büntetéssel is tanulásra készíteni gyerekeket, de ez nagyon alacsony hatású folyamat, mint a mindennapi életben láthatjuk. Ha az iskolák közösséggé alakulnának, domináns személyek segítenék, hogy tagjaik elsajátítsák a valóban szükséges ismereteket, például egy mobiltelefon kezelését. Az iskolák különbözők lennének, ahogyan a valódi közösségek is különbözőnek, ez adhatná az alapját a társadalomnak szükséges szociális kreativitáshoz.

**CSÓKA SZILÁRD ZSOLT, Filters of reality I., (5x) 2024, olaj, vászon, 40x30 cm;
Filters of reality II., (5x) 2024, olaj, vászon, 40x30 cm**

